

Бережа В. А. Личность: проблема объективации духовных качеств в контексте социализации

Личность одновременно является и субъектом, и объектом политической социализации как процесса становления ее политической культуры. Развертывание последней происходит через осмысление политических интересов и потребностей, особенностей политического роста и активности человека. Ее политическая деятельность в значительной степени зависит от субъективных духовных качеств и их направленности на объективацию в политических процессах. Именно на реализацию духовных качеств личности и направлен процесс ее социализации. Хотя как социальный феномен социализация одновременно является усвоением и активным воспроизведением индивидом системы социальных связей на основании собственной деятельности. Следовательно, решение задачи объективации духовных качеств личности в процессе социализации является одной из актуальных проблем развития современного общества.

Ключевые понятия: личность, духовные качества, социализация, политическая социализация.

Bereza V. Personality: the problem of objectification of spiritual qualities in the context of socialization

Personality is both subject and object of political socialization as a process of formation of its political culture. Deploying of the latter takes place due to the reflection of political interests and needs, characteristics of political growth and human activity. Its political activity largely depends on subjective spiritual qualities and their focus on the objectification of the political processes. It is on the realization of the spiritual qualities of the person that the process of socialization is directed. Although as a social phenomenon socialization is simultaneously the active learning and reproduction of social relations of the individual based on its own activities. Thus, solving the task of objectification of spiritual qualities of the individual in the process of socialization is one of the urgent problems of modern society development.

Keywords: personality, spiritual qualities, socialization, political socialization.

УДК 316.652.2

Прухницька Ольга Володимирівна,

доцент кафедри соціології Національного технічного університету «КПІ»

ПОНЯТТЯ І ЦІННІСНЕ ТЛУМАЧЕННЯ КОНСЕНСУСУ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

У статті проаналізовані ціннісні тлумачення консенсусу в сучасній політичній науці. Розглянуто структуру поняття «консенсус», виділені його ознаки, розглянуті особливості його політологічного тлумачення.

Ключові слова: відносини, демократія, згода, консенсус, конфлікт, криза, політика, цінність.

«Консенсус» (від лат. consensus – згода, одностайність) означає збіг думок, взаєморозуміння, спільність дії. У словниках даний термін визначається як загальна згода із суперечливих питань» [5, с. 245]; думка якої дотримуються всі чи більшість; спільна згода, особливо в думках» [13, с. 302]; спільна згода переважна думка» [11, с. 216]; «однозначність, згода, особливо в думках; відповідно, спільна думка» [9, с. 388]; «думка, з якою погоджується чи котру приймає кожен у групі» [2, с. 289]. Як зазначає М. Касьян: «у визначеного загального поняття консенсусу немає єдності, в одне і теж визначення

включаються значення, котрі певною мірою суперечать одне одному (наприклад, одногосність і думка більшості чи переважна думка)» [10, с. 47].

Отже, актуальність цієї статті зумовлена розумінням та характеристикою поняття консенсус як політичної категорії. Як політичний термін «консенсус» також вживається в декількох значеннях. Так, відомий американський політолог Г. Моргентау розглядаючи в роботі «Правда і влада» проблему взаємовідносин уряду і «приватної сфери» в США, відзначає, що на відміну від традиційної концепції, згідно якої «приватна сфера» вважалась незалежною від уряду, «новим ідеалом є консенсус, тобто конвергенція публічної і приватної сфери на умовах першої» [6, с. 53].

У соціології під консенсусом розуміється «згода значущої більшості людей будь-якого суспільства щодо найбільш важливих аспектів його соціального порядку, виражена у діях» [12, с. 134].

Згідно сучасних соціологічних теорій, досягнення цілковитого консенсусу в масштабах великих суспільств є неможливим. Однак, всі суспільства досягають або прагнуть досягти достатнього консенсусу, що характеризується відсутністю громадянських війн, революцій та інших потрясінь.

Розвиток соціальних відносин людей є завжди метою конкретного суспільства. Соціальні відносини за своєю природою є відносинами рівноправності і співробітництва.

Виходячи із сучасних реалій, вітчизняні вчені стверджують, що «поки не відбудеться перелом у розвитку соціальних відносин людей, не буде перелому ні в економіці, ні в політиці, ні в мисленні людей» [7, с. 5].

Політологічне тлумачення категорії «соціальні відносини» вирізняється дихотомією, тобто консенсус тлумачиться, з одного боку, як поняття суспільно-позитивне в широкому розумінні, а з іншого – консенсус розглядається як механізм, процедура залагодження конфліктів.

Консенсус в політиці означає спільність позицій, взаємну згоду, єдність у збіжних моментах, які встановлюються у суспільстві або до яких приходять соціальні групи, незважаючи на властиві їм відмінності, протилежні інтереси, зумовлені соціальними, політичними, національними та іншими особливостями з приводу питань спільної життєдіяльності, що викликають взаємний інтерес (державного устрою, чинного порядку норм і правил та ін.). в основ консенсусу лежить опора на думку кожної сторони, її врахування, знаходження в позиціях спільного, того, що об'єднує, а не роз'єднує, а також вироблення такого рішення, яке коли й не може бути підтримане всіма, то ніким не буде відкинуте. Консенсус потребує копіткої і тривалої роботи, особливо підготовчої, щодо погодження позицій.

Американський політолог Г. Моргентау вважає, що необхідною умовою демократичного устрою «є консенсус стосовно основ соціального і економічного порядку, який мають бути готові прийняти всі учасники політичного процесу» [10, с. 273].

Широке політологічне розуміння консенсусу багато в чому збігається із соціологічним, оскільки світ політичного і світ соціального – суміжні. Політичні процеси та феномени (влада, держава, політичні партії, тощо) своїми витоками пов'язані із сферою соціального. Відтак можна говорити про можливість забезпечення базового консенсусу для суспільства, міжнародної спільноти. Базовий консенсус тлумачиться як «загроза значущої більшості будь-якої спільноти стосовно найбільш вагомих аспектів його соціального порядку, що має вираження у погоджених діях людей, котрі обумовлюють існування і функціонування даної спільноти» [4, с. 137].

Консенсус існує тоді, коли велика частина дорослих членів суспільства перебуває у відносній згоді зі своїми переконаннями про те, які рішення можуть бути прийняті. Отже даний, феномен є певною неперехідною цінністю, покликаною забезпечувати суспільний порядок.

Тому метою даної статті є з'ясування системи цінностей загальноприйнятих в певному суспільстві, що об'єднує його і гарантує стабільний розвиток. Разом з тим, консенсус не передбачає активної згоди з боку кожного рядового громадянина з будь-якого питання. Згода може проявлятися і в пасивній формі, а головною властивістю будь-якої його форми є загальне визначення норм і цінностей, які об'єднують людей.

У розвинених демократичних системах розрізняють важливі досягнення можливої згоди і забезпечення мети розвитку суспільства з утвердженням базових цінностей людського розвитку (свобода, рівність, добробут), які складають структуру уявлень, що домінують у даному суспільстві; правила гри або процедури; конкретний уряд і політичний курс. Зазначені напрямки згоди створюють між собою різні рівні консенсусу.

Перший рівень – консенсус на рівні суспільства, що передбачає в умовах демократії однорідну політичну культуру, як основу, яка цементує базові цінності суспільства. У протилежному випадку в суспільстві домінує фрагментована різнорідна політична культура, що роз'єднує людей і несе в собі загрозу нівелювання демократичних цінностей.

Другий рівень – консенсус процедурний; встановлює правила гри, наприклад, у виборчому процесі. Процедурні правила фіксуються у конституціях, нормах, законах, які регулюють застосування владних повноважень. В основі правил закладено порядок розв'язання конфліктів. Для демократичного суспільства поширеним правилом розв'язання конфліктів є принцип більшості (мажоритарний принцип). Процедурний консенсус є неодмінною умовою демократії, основний консенсус може бути цільовим результатом процедурного консенсусу.

Третій рівень консенсусу – поточна згода з питань тактики даного уряду і даного політичного курсу. Головні суб'єкти даного рівня – офіційна влада і опозиція. Оптимальна догма такого консенсусу – толерантні відносини між суб'єктами в ході дискусій.

Наявність трьох рівнів консенсусу є необхідною умовою динамічної стабільності демократичного суспільства. Не випадково найбільш досконалою сучасною догмою консенсусу є плюралістичний консенсус, який передбачає договір щодо різноманітності й терпимості до різних підходів. Слід мати на увазі, що сам по собі плюралізм не може слугувати гарантією досягнення на його основі консенсусних суспільно-політичних відносин. Так, загальноприйнято, що однією з базових основ утвердження в суспільстві плюралізму слугує багатопартійність. Однак, якщо поглянути на сучасне українське суспільство з великою кількістю дрібних, розділених партій, стає очевидним, що запорукою плюралістичного консенсусу мають слугувати взаємодія партій з населенням, вплив виборців на характер їхньої діяльності, врахування ними інтересів громадян.

Поряд з цим необхідною умовою утвердження консенсусу на плюралістичній основі у демократичному суспільстві слугують: наявність політичної конкуренції, розвиток активної участі населення в суспільно-політичних процесах, розвинена політична культура особистості, наявність авторитетних політичних лідерів, соціально орієнтовані ринкові відносини.

Під консенсусом у розумінні громадянської згоди доцільно розуміти стан соціально-політичної системи, котрий характеризується значною підтримкою з боку населення існуючого державного устрою і політики, відсутність їх активного неприйняття, котра дозволяє керувати суспільством ненасильницькими методами. Єдність ідеалів і сукупність спільних соціокультурних орієнтирів та орієнтацій дозволяє свідомо регулювати відносини між індивідами, соціальними групами, злагоджувати протиріччя, які виявляють себе у певних політичних феноменах. Революції, соціальні потрясіння, безкомпромісні варіанти політичної поведінки розглядаються в рамках консенсусної парадигми як аномалія політичного життя, що виходить за межі допустимих норм і принципів організації суспільства. Тому для свого органічного існування політика має чинити перепони конфліктам і кризам, підтримувати стан «соціальної солідарності» (Е. Дюркгейм), виявляти постійний «педагогічний» вплив суспільства на громадян (Д. Дьюї). Визначення

верховенства культурних норм цінностей в політичному і соціальному житті ґрунтується на впевненості у можливостях людини свідомо розпоряджатися і своїми, і громадськими ресурсами. Гуманізм, впевненість у можливостях людини чинити опір руйнуванню влади та суспільства знайшли у парадигмі консенсусу всебічне теоретичне обґрунтування.

Якщо ще наприкінці XIX ст. консенсусна парадигма не мала переважного впливу перед теорією конфлікту, то 70-80-ті роки XX ст. принесли значне ускладнення громадських і політичних зв'язків, масове розповсюдження ідеалів соціальної держави і, продемонструвавши значне підвищення статусу індивіда, дали поштовх синтезу конфліктної і консенсусної парадигм.

Піднесення політичної значущості консенсусних начал політики базувалось перш за все на подоланні Заходом розколу суспільства на антагоністичні класи, а також на піднесенні ролі середнього класу. Таким чином, в останнє десятиліття намітилось підвищення теоретичного авторитету консенсусної інтерпретації природи політичного життя. Це дозволяє визнати, що єдність ціннісних соціокультурних орієнтирів політичної поведінки широких соціальних прошарків відображає реальні лише окремих високорозвинених західних держав.

Консенсус, як цілісну гаму принципів, установок та підходів, К. Гаджиєв вважає основою будь-якої парадигми. Зважаючи на вагомість явища консенсусу, яке по своїй первісній суті можна порівняти із доцентровою силою у фізиці, цілком зрозумілим є його широке використання. Про консенсус можна говорити, як про сукупність ідейно-політичних підходів; результат синтезу усіх попередніх течій в економіці, політиці, релігії, філософії; досвід зіткнення інтересів і суперечностей, розв'язання і вирішення у процесі життєдіяльності суспільства конфліктних ситуацій. В разі ж домінування, абсолютизації якоїсь однієї ідеї порушується і деформується природний хід подій, а суспільно-історичний розвиток вивертає на шлях, на якому можливі непередбачувані наслідки.

Поняття «консенсус» тісно пов'язане з близьким до нього поняттям консолідації, яка означає об'єднання тих чи інших сил з певною метою, тобто досягнення своєрідної угоди, договору. У світлі даного співставлення надзвичайно рельєфно постає думка М. Вебера про те, що політична, соціальна дія чи просто поведінка індивідів або груп, які базуються на угоді, відрізняються від дій, поведінки, які базуються на консенсусі. Консенсус, як тлумачив його М. Вебер, повинен існувати по «договору», а щоб останній міг реалізуватися, спочатку виникає консенсус, а вже потім, в силу його існування, може виникати певна угода, а не навпаки. Відтак ми можемо говорити про консенсус, як про необхідну умову колективної дії, колективної угоди. Поняття консенсус, таким чином, виражає глибокий, первинний, елементарний шар соціальної та політичної інтеграції, на відміну від поняття договору, зокрема, «суспільного». В якості ідеального типу веберівський консенсус фіксує певний мінімум узгодженості, соціального порядку у взаємних очікуваннях та в деякій мірі і в діях.

Неможливо уникнути і необхідності розгляду такої важливої обставини, як співставлення, виведення взаємозв'язку і взаємовпливів між поняттями консенсус і стабільність.

Щоб зрозуміти ціннісну основу консенсусу, варто зосередитись на внутрішніх, психологічних сторонах даного явища. Виходячи з цього, слід зазначити, що людина, як біологічна істота, прагне утвердити своє призначення, котре полягає у тім, аби забезпечити організму максимальну здатність до адаптації, почуття безпеки, радості і прагнення до вдосконалення. Радість, щастя можуть бути досягнуті людиною лише тоді, коли все функціонування організму буде спрямовуватися на його розвиток. Саме звідси виникає бажання до повторення, продовження даної поведінки. Противагою цьому є поведінка, що перешкоджає оптимальному розвитку організму, яка викликає у суб'єкта стан гіркоти, депресії, невдоволення і примушує його утримуватись від подібної саморуйнації, аби уникнути неприємних відчуттів.

Для утвердження консенсусу недостатньо й налагодження соціальних контактів, оскільки вони самі по собі не призводять до виникнення симпатії та консенсуалізації соціальної групи. Досвід врегулювання конфліктних ситуацій засвідчує, що шлях до консенсусу лежить через ціннісні установки. Конфліктуючі сторони вживають тих чи інших заходів, виходячи не з наявності певних об'єктивних обставин, а з того, як вони бачать і оцінюють обстановку. Це дало підстави американським авторам Д. Прюїтту і Дж. Рубіну визначати конфлікт як конфлікт особистісного сприйняття інтересів [8, с. 67]. Ще раніше аналогічна ідея була сформульована в установі ЮНЕСКО, де говориться, що війна починається у свідомості людей.

Приклади, пов'язані з психологічними особливостями орієнтації в умовах конфлікту і кризи, інтенсивно розробляються в науці, головним чином американській, починаючи з 1960 років. Проблеми пошуку згоди в умовах конфлікту і кризи, аналізу перепон, що стоять на цьому шляху, стають дедалі актуальнішими.

В контексті дослідження даної проблеми надзвичайно важливим є з'ясування дискусійного питання щодо ролі «авторитарного консенсусу», який в нашій історії мав місце в різноманітних формах від «православ'я-самодержав'я-народність» до «соціально-політична та ідейна єдність радянського народу». Цінність подібних різновидів «авторитарного консенсусу» заперечується всією історією гуманістичної суспільно-політичної думки (Е. Роттердамський, І. Кант, Е. Фромм та ін.). Заперечення ціннісної основи досягнення стабільності соціуму через наявність в історичному розвитку різних варіантів «авторитарного консенсусу» є до певної міри спрощенням ситуації. Консенсус є іманентним демократії. Диктаторські режими передбачають постійне застосування насилля або загрозу його відтворенню. Це видається нелогічним у суспільстві, де досягнуто консенсусу. Не може бути пояснена і згода населення піддаватися репресіям з боку влади. Монолітність тоталітарних суспільств – лише видимість. Як тільки жорсткі обмеження, що накладаються режимом, знімаються, одразу виявляються відсутні раніше суперечності. Отже, справжній суспільний консенсус формується тільки в умовах свободи, а свободу членів політичної спільноти забезпечує лише демократія, яка передбачає плюралізм, при чому плюралістичність суспільства розглядається не як історичний релікт, котрий згодом може бути подоланий, а, навпаки, - по мірі розвитку демократії вона зростає.

Підкреслимо, що цінності, як і претендують на роль базового консенсусу плюралістичного суспільства, мають відповідати тьом вимогам:

- бути спільними, охоплюючими різні цінності системи більш низького рівня і таким чином гарантувати взаємну терпимість;
- являти собою досить конкретні поняття, які не допускають суперечливого тлумачення;
- адекватно відображати практичний досвід життєдіяльності соціуму.

До цінностей, що відповідають зазначеним критеріям, належать національна і релігійна ідентичності, які самі по собі далеко не всеосяжні, а за визначенням виключають із «сфери консенсусу» частину населення. Отже, консенсус, який базується на них є лише різновидом демократії більшості. Причому в суспільствах, де меншість виведена за межі національного чи релігійного консенсусу зазначені цінності взагалі не можуть сприяти досягненню суспільної згоди. На сучасному рівні розвитку суспільства і людини в умовах автономії волі, свободи вибору базова цінність консенсусу носить тимчасовий характер. Національна чи релігійна консолідація населення відбувається тоді, коли цінностям щонебудь загрожує: в період боротьби із зовнішньою агресією, за національну державність, за свободу віросповідання і т. п. [1, с. 15].

Отже, консенсус є, перш за все, паліативним засобом для недопущення виходу соціально-політичного протиріччя, кризи в стадію насильницьких дій [3, с. 613].

Література:

1. Варламова Н. В., Пархоменко Н. Б. Между единогласием и волей большинства (политико-правовые аспекты консенсуса) / Н. В. Варламова, Н. Б. Пархоменко. — М., 1997. — 66 с.
2. Касьян Н. Ф. Консенсус в современных международных отношениях: Международно-правовые вопросы / Н. Ф. Касьян. — М.: Международные отношения, 1983. — 120 с.
3. Кузьмін В. П. Компроміс як метод виходу з політичної кризи / В. П. Кузьмін // Держава і право: Зб. Наукових праць. Випуск 28. — К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. — 619.
4. Политология. Энциклопедический словарь / общ. ред. и сост.: Ю. И. Аверьянов. — М. изд-во Моск. коммерч. ун-та, 1993. — 431 с.
5. Словарь иностранных слов. — М.: Русский язык, 1988. — 624 с.
6. Современная западная социология: Словарь / [Сост. Ю. Н. Давыдов (руководитель) и др.]. — М.: Политиздат, 1990. — 432 с.
7. Социальные отношения : проблемы и перспективы развития / отв. ред. Н. Н. Мокляк. — К.: Наукова думка, 1993. — 220 с.
8. Druitt D., Rubin G. Social Conflict: Escalation, Stalemate, and Settlement / D. Druitt, G. Rubin. — N.Y., 1984. — 246 p.
9. Longman Dictionary of Contemporary English [Third Edition]. — L. : Longman Dictionaris, 1995. — 720 p.
10. Morgentan Y. G. Truth and Power / Y. G. Morgentan. — N.Y. – Wash. L., 1970. — 424 p.
11. The Webster's New Encyclopedic International Dictionary of the English Language. — New-York. — 1974. — 920 p.
12. The Webster's New Twentieth Century Dictionary [Second Edition]. — Collins World, 1975. — 860 p.
13. Webster New World Dictionary [Second College Edition]. — New-York-Cleveland, 1970. — 960 p.

Прухницька О. В. Понятие и ценностные толкования консенсуса в современной политической науке

В статье проанализированы ценностные толкования консенсуса в современной политической науке. Рассмотрена структура понятия «консенсус», выделены его признаки, рассмотрены особенности его политического толкования.

Ключевые слова: демократия, консенсус, конфликт, кризис, отношения, политика, соглашение, ценность.

Pruhnitska O. The concept of interpretation and value consensus in contemporary political science

The article analyzes the interpretation of value consensus in contemporary political science. The structure of the concept of «consensus», highlighted his features, the features of its political interpretation.

Keywords: democracy, consensus, conflict, crisis, relationships, politics, the agreement value.